

Notes bibliogràfiques

Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim

**Lluís de Requesens,
Bernat Miquel, Martí
Garcia, Rodrigo Dies, Lluís
de Vila-Rasa, Francesc
Sunyer**

**Jaume Torró ed.
Barcelona: Barcino, 2009,
315 pp.**

En aquest volum s'edita críticament l'obra conservada de sis poetes catalans de cap a la primera meitat del segle xv. En el millor dels casos, feia més de setanta anys que els versos d'algun d'aquests autors havien estat publicats en un llibre. A dia d'avui, la major virtut d'aquesta poesia no és, doncs, que formi part d'un cànon literari, al costat de Jordi de Sant Jordi i Ausiàs March. La finalitat de la feina editora de Jaume Torró (que li ha valgut el Premi Manuel Milà i Fontanals d'Història Literària atorgat per l'Institut d'Estudis Catalans) tampoc

ha estat la de vindicar el caràcter canònic d'aquests poetes —en narrar la gènesi de l'edició, l'editor qualifica sense embuts els sis autors com el que són en el present: poetes menors. Per valorar aquesta edició, per considerar-ne la magnitud, cal llegir-la i contemplar-la al costat d'altres treballs que Torró ha donat a conèixer durant els darrers deu anys, sobretot «Una cort a Barcelona per a la literatura del segle xv» (*Revista de Catalunya*, 163, 2001 [2000]) i «Ausiàs March, falconer d'Alfons el Magnànim» (*Actes del X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, 2005 [2003]). Fins aquesta edició arriben línies argumentals d'una llarga gestació i d'una productivitat no menys continuada, encara fecunda, que han reestructurat una bona part de la història de literatura catalana del segle xv, inclosa la poesia.

Aquesta reestructuració ha derivat, en gran part, de l'estima de l'editor pel treball d'arxiu, i del seu coneixement incomparable dels fons documentals pertinents a l'objecte d'estudi. El context que envolta els *Sis poetes*, per exemple, remet a mans plenes a lligalls conservats en onze arxius diferents dels territoris que pertangueren a la Corona d'Aragó i a l'antic Regne de Navarra. Aquesta recerca documental que Torró ha dut a terme durant tots aquests anys, contundent i fructífera (cal recordar-ho i l'editor hi fa justícia) percaça línies i

mètodes de recerca arrelats en treballs de Manuel Milà i Fontanals, Jordi Rubió i Balaguer, Martí de Riquer i Lola Badia, i en els corpus documentals sobre Joanot Martorell i Ausiàs March publicats als anys noranta per Jesús Villalmanzo i Jaume Chiner.

Tanmateix, els treballs de Torró (en la mateixa mesura que les recerques sobre el període que ha dirigit durant aquest temps) parteixen programàticament d'una premissa que n'és l'autèntica clau de volta, a saber: que el centre d'inspiració, producció i consum d'una bona part de la literatura catalana del segle xv no podia ser tan diferent del de la majoria de les altres literatures europees contemporànies. Malgrat la desaparició d'una sola cort reial estable a Catalunya i València amb el canvi de dinastia regent, les obres de Joanot Martorell, Ausiàs March i Joan Roís de Corella, i també, per donar tres noms més, les de Martí Garcia, Pere Torroella i Francesc Sunyer es devien d'haver pensat, escrit, recitat, copiat i llegit en entorns relacionats amb una cort. Al segle xv, aquestes corts havien de ser les dels Trastàmara, sense que n'importés l'ascendència castellana. En retornar a la cort el principi directriu i organitzador de l'estudi de l'activitat literària, Torró ha vertebrat de nou el discurs que narra la història de la literatura catalana i que n'explica la successió d'autors i obres, les modes, els referents i la producció manuscrita que ens en resta. Però,

naturalment, per rearmar aquesta història ha calgut començar per situar-ne els protagonistes en el temps i en l'espai, ja sigui Ausiàs March, falconer, en la cort d'Alfons IV el Magnànim; o ja sigui Joanot Martorell, trinxant, en la cort del Príncep de Viana, entorn amb àvids lectors tant de Juan de Mena com de Corella o de March.

De la mateixa manera, tan bon punt els documents han donat de nou carn i ossos als noms d'aquests sis poetes, un espectre molt més ampli de la poesia catalana del segle xv ha aparegut encara més estretament relacionat amb la cort del Magnànim: hi estaven vinculats Lluís de Requesens (cambrer del rei), Bernat Miquel (cavaller i jurista), Rodrigo Dies (uixer d'armes del rei i corsari), potser el tallador Martí Garcia, i fins i tot mossèn (Francesc) Sunyer, uixer d'armes i mestre de la seca de Messina, participant en la conquesta i resident al mateix Regne de Nàpols; poeta 'menor' que ara atesta que al mateix Regne de Nàpols hi degué haver un nucli de producció de poesia en català. Però també les corts dels infants d'Aragó han estat reconegudes com a centres de producció, amb la presència de Lluís de Vila-rasa (patge d'Enric d'Aragó i coper de Joan de Navarra, des de 1458 Joan II d'Aragó), potser de Rodrigo Dies, de Joan de Castellví i de Francesc de Mèscua. Els versos d'aquests dos darrers autors foren citats en el *Tant mon voler s'és dat a amors* de Pere Torroella, el major poeta actiu de les corts de Carles Príncep de Viana, i de Joan de Navarra. Castellví i Mèscua han estat identificats per Torrò, però no pas editats entre els *Sis poetes*. I és que la recerca de Torrò sobre la literatura catalana en les corts dels Trastàmara es va teixint sobre un ordit que

tant depèn de la documentació arxivística com de l'estudi codicològic i de fonts textuales.

Així doncs, també s'identifiquen les jerarquies establertes pels testimonis manuscrits contemporanis, els quals reconeixen un mínim de tres autors majors en les corts aragoneses, un de castellà i dos de catalans: Mena, March i Torroella. Per tant, si Andreu Febrer i Jordi de Sant Jordi foren els referents d'un poeta com Martí Garcia, aquest autor passa a ser ara, sols per la cultura poètica que exhibeix, un contemporani d'Ausiàs March. Aquesta periodització queda brillantment corroborada amb la petja de Garcia en l'obra d'altres autors per a qui Sant Jordi i Febrer ja no eren autoritats. Una altra propietat d'aquesta edició és, doncs, la d'esbossar per primer cop una tradició poètica coetània a March i de veure-hi matisos jeràrquics –amb els mateixos procediments que el mestratge de March havia revelat un altre salt generacional, per exemple, en les obres de Romeu Llull, editades anteriorment pel mateix Torrò.

Com valora Lola Badia en la presentació al volum, la contribució d'aquesta edició a una renovada història de la poesia catalana del segle xv és determinant. Els davantals i les notes al text comenten els poemes amb referències a la tradició lírica trobadoresca i catalana dels segles anteriors. Les referències de l'editor a obres clàssiques, majoritàriament a Ovidi, tendeixen a obrir finestres a la memòria literària dels autors sense forçar-hi la fixació d'una font. De passada, l'editor assenjala el vigor de les formes estròfiques franceses en aquelles corts, o el relleu de les formes cultes d'inspiració popular, i orienta amb encert la catalanització de la llengua poètica, o precisa termes d'expressió

propis de la lírica catalana del segle xv –vegeu, per exemple, les notes sobre el verb *congoixar* (133–4, n.27) i sobre els substantius *gest* i *esguard* (154, n.29). Totes aquestes aportacions fan desitjar la propera aparició de la nova edició de Pere Torroella a cura de Francisco J. Rodríguez Risquete, fruit d'un treball doctoral dirigit per Rafael Ramos i el propi Jaume Torrò, i un altre capítol molt esperat de la nova història de la lírica catalana del Quatre-cents.

ALBERT LLORET

Salutz d'amor: edizione critica del corpus occitanico

**ed. Francesca Gambino
Roma: Salerno, 2009, 834 pp.**

La col·lecció «Testi e documenti di letteratura e di lingua» de la casa Salerno té com a objectiu l'edició de textos que han estat desatesos per la tradició crítica i que, sovint, no disposen d'una edició científica moderna. El dinovè volum n'és un exemple paradigmàtic. L'edició filològica de vint-i-set salutz que formen part de la tradició, alguns dels quals no havien estat editats abans

amb criteris científics, és precedida d'un estudi de Speranza Cerullo, en el qual planteja els aspectes que cal tenir en compte en la definició del gènere, poc delimitat fins a l'aparició d'aquest estudi.

Fa poc Hedzer Uulders («'Letres qui van per tal afar': un nouveau salut occitano-catalan et la fortune du genre en Catalogne», *Estudis romànics*, 31, 2009, 77–103) manifestava l'interès recent de la crítica per qüestions de gènere i corpus dels saluts i es feia ressò dels estudis que es duïen a terme en aquest moment sobre aquest tema. No només anunciava la publicació de l'obra que ressenyem, sinó que esmentava una futura edició dels saluts francesos dirigida per Lefèvre i les noves recerques d'Elisabeth Wilson sobre les tradicions occitana i francesa. El propi Uulders ja s'havia ocupat d'establir a «Le salut occitan: du genre dialogué à un dialogue de genres» (*Modern Language Notes*, 122, 2007, 848–74) les característiques que distingeixen el salut de la cançó, un dels aspectes tractats en la introducció d'aquesta obra.

En el volum que ens ocupa, Cerullo fa un estat de la qüestió sobre el tractament dels saluts en la bibliografia; cerca els orígens del gènere fora del domini occità, en els missatges epistolars que s'intercanvien els protagonistes dels *romans*; formula la hipòtesi d'inserir el salut dins d'una tradició literària culta a partir de l'anàlisi de les fonts (l'epistola medieval, la lírica trobadoresca i la recepció d'Ovidi); destaca el paper d'Arnaut de Marueilh com a codificador del salut; exposa detingudament els problemes de definició del gènere i proposa una nova caracterització del salut basada en criteris estilístics, que després aplica en la delimitació del corpus.

Els criteris utilitzats per a la definició del gènere són tres: el caràcter epistolar (metre no líric, emissor en tercera persona, *salutatio*, requesta d'atenció, motius lligats a la naturalesa epistolar del missatge); la retòrica persuasiva (*Frauenlob*, *descriptio puellæ*, llistat d'amants cèlebres, una sèrie de motius comuns, l'ús del proverbi o la sentència); i els estilemes del gènere. A partir d'aquests paràmetres, Cerullo estableix un corpus que presenta diferències respecte dels precedents: n'exclou les composicions 281.3, 461.I, 461.V, 461.VI i hi inclou 234.7, 461.81, 461.83 i 461.87 (segons la numeració de la *Bibliografia Elettronica dei Trovatori*).

Tot i que 281.3 forma part del corpus de saluts de Paul Meyer («Le salut d'amour dans les littératures provençale et française», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 28, 1867, 124–70), Cerullo apunta que només l'incipit, com a declaració de la intenció del poeta, justifica que hagi estat situat dins del gènere, ja que no comparteix els mateixos trets que els saluts. Pel que fa a 461.I, 461.V i 461.VI, l'absència de marques específiques de gènere havia afavorit que la mètrica s'hagués utilitzat com a element distintiu. De manera que, atesa la forma no lírica dels textos, s'havien considerat saluts. Però l'anàlisi de les característiques intrínseques de les composicions les allunya de la definició del gènere proposada per Cerullo. En canvi, el 234.7, encara que s'autodisigna vers tot i presentar-se sota la forma de cançó, respon a les característiques esmentades (apòstrof inicial a la *domna*, emissor en tercera persona, exordi epistolar, recursos de retòrica persuasiva i argumentació del text). De la mateixa manera, les cobles 461.81, 461.83 i 461.87 presenten trets assimilables als del salut.

Cerullo distribueix el corpus en tres grups (saluts en forma epistolar, saluts en forma no epistolar i *salutz-coblas*): en total, vint-i-dues composicions, que es presenten al costat de la numeració corresponent de la *BEdT*. Aquesta numeració també figura a l'índex, al costat de l'incipit dels textos editats. (Cal assenyalar, però, que la composició *Domna valen, saluz et amistaz* correspon al text 437.14 de la *BEdT* –citad així correctament a la introducció– i no al 437.4, com s'indica de forma errònia a l'edició del poema i a l'índex.)

Tanmateix, en aquest volum s'editen totes les composicions que han format part de la història de l'estudi del gènere, encara que no s'inclouin en el corpus proposat per Cerullo. A més dels quatre textos que deixen de pertànyer al corpus, també s'edita la cobla 461.54. Segons Ilaria Zamuner, editora del text, el fet que per primera vegada s'incorporin cobles al corpus obre la possibilitat que una composició com aquesta (que mostra vincles amb el salut, però que, potser per la brevetat del poema, no en desenvolupa tots els elements) pugui arribar a formar-ne part.

Francesca Gambino comenta que la decisió d'editar tots els textos obeeix, en part, al fet que

VARIA

M. Prats, *Engrunes i retalls. Escrits de llengua i de cultura catalanes*, ed. F. Feliu, Girona: CCG, 2009.

M. Vilà i Bayerri, *Lluís Nicolau d'Olwer, medievalista (1904-1938)*, Barcelona: PAM, 2009.

T. Earenfight, *The King's Other Body: Maria of Castile and the Crown of Aragon*, Filadèlfia: University of Pennsylvania Press, 2009.

es tracti d'una obra col·lectiva que té la voluntat de respectar i oferir una pluralitat de perspectives en l'estudi dels aspectes més polèmics de les composicions (l'autoria de 389.l i 406.l, atorgades pels editors a Raimbaut d'Aurenga i a Raimon de Miraval, respectivament, i considerats anònims a la introducció, i la conveniència o no d'excloure 461.l del corpus).

L'edició acarada dels textos occitans amb la traducció italiana va precedida d'un breu estudi sobre les particularitats de cada composició. El text va acompanyat a peu de pàgina d'un aparat positiu que reporta, a la primera faixa, les variants de la tradició i, a la segona, les variants gràfiques, fonètiques i morfològiques. La disposició de les notes a continuació de l'aparat és molt pràctica per al lector, que disposa de tota la informació sense haver de passar la pàgina.

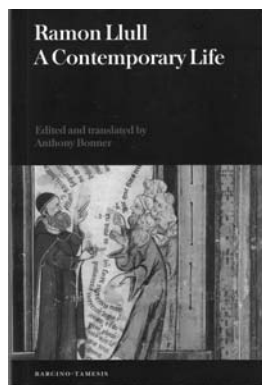
Una nota final als textos signada per Cerullo aprofundeix en l'estudi sobre la transmissió i distribució de les composicions en els cançoners trobadorescos i sobre el model cultural que hi ha darrere. L'autora inclou uns quadres informatius sobre el contingut de les seccions no estròfiques dels manuscrits *GLNQRc* que aporten les dades següents sobre les composicions: foliació, rúbrica, íncipit, mètrica, numeració a la *BEdT*, classificació de gènere segons Frank (1953-57) i còdexs que els han transmès. El volum es clou amb un índex dels lemes comentats i un dels noms propis que apareixen a les composicions.

Salutz d'amor. Edizione critica del corpus occitanico és una aportació molt valuosa en l'àmbit de les composicions no líriques de la tradició trobadoresca, ja que proposa noves eines i hipòtesis de treball que caldrà tenir en

compte en els futurs estudis sobre el salut i edita filològicament un corpus exhaustiu format per totes les composicions que la crítica ha considerat a l'hora de definir el gènere. Ben segur que la *BEdT* no trigarà a incloure-la en la seua bibliografia de referència.

GEMMA PELLISSA PRADES

Ramon Llull: A Contemporary Life

**Anthony Bonner (ed. i trad.)
Barcelona–Woodbridge:
Editorial Barcino–Tamesis,
2010, 112 pp.**

Fa vint-i-cinc anys, Anthony Bonner, estudiós de l'obra de Ramon Llull, va editar en anglès, amb notable èxit, *Selected Works of Ramon Llull (1232–1316)*, dos volums que encara avui es consideren una tria reeixida de textos de Llull, i que han esdevingut un instrument de gran utilitat per a tot aquell erudit anglòfon que, malgrat ser desconexedor de la llengua catalana i de la llatina, no vulgui renunciar a introduir-se en l'estudi de la producció vasta i complexa del beat mallorquí. En el primer volum d'aquell recull, dissimulada entre les pàgines

que en conformaven la introducció general, s'hi podia trobar la traducció a l'anglès de la *Vita Cætanea –Contemporary Life–*, probable text autobiogràfic de Llull.

La *Vita Cætanea* va ser re-dactada originàriament en llatí i dictada a un monjo de la cartoixa de Vauvert («cedint a les instàncies de certs religiosos amics seus, [ell] recontà i deixà que s'escrigués»). Aquesta és una obra curiosa dins de la producció de Ramon Llull, ja que va néixer com una presentació del personatge de 'Ramon', resultat de la construcció autobiogràfica de Llull, davant del concili general de l'Església celebrat el 1311 a Viena. Aquest text és, doncs, una apologia de la seva trajectòria vital, mitjançant la narració de la seva conversió i d'aquells fets que provenen de la seva dedicació a Déu i a convèncer els infidels de la veritat cristiana amb l'ajut del mètode que ell mateix ha creat: l'Art.

El llibre que aquí ressenyem és la nova edició anglesa de la *Vita Cætanea* a cura, altra vegada, d'Anthony Bonner. *Ramon Llull, A Contemporary Life* és el cinquè títol publicat gràcies a l'acord afortunat entre l'editorial anglesa Tamesis Books i la catalana, Barcino que fan una aposta, per bé que aparentment arriscada, no per això menys interessant, de traduir a un «anglès clar i comprensible» els clàssics catalans medievals mantenint-ne la qualitat.

L'edició ve precedida d'un breu però rigorós estudi introductori en què Bonner comenta, primerament, la transmissió del text a través de les tres versions que se n'han conservat. Les dues primeres, en llatí, van ser publicades pocs anys després que hagués mort Llull per un deixeble seu, Thomas le Myésier, que era metge de la cort francesa. Concretament, la versió llatina de la

qual parteix la traducció a l'anglès de Bonner és la preservada a l'*Electorium*, la immensa antologia de le Myésier, actualment a la Bibliothèque Nationale de Paris. En segon lloc, a banda de descriure les tres versions del text, Anthony Bonner hi esbossa la biografia de Llull i hi reconstrueix, en la mesura del possible, els lapses que, intencionadament o no, Llull omet a la *Vita* i que podrien sobtar el lector més sagaç. A més, Bonner hi afegeix una valoració crítica de les dades autobiogràfiques que dona l'escriptor i filòsof mallorquí. Però la seva contribució va més enllà, perquè contextualitza, amb concisió, el text en el moment històric i polític que es va concebre, tot fent un repàs de les principals i darreres aportacions dels estudiosos sobre el tema, sense perdre, en cap moment, la claredat que requereix una edició feta amb caràcter eminentment divulgatiu. A continuació, en aquesta part del llibre, l'editor del volum comenta les possibles raons de simetria, sovint adduïdes pels estudiosos de l'obra de Llull, que explicarien l'organització de la *Vita Cætanea* en onze capítols i fa una síntesi de la història de la tradició del text. Per acabar, es declara deutor de l'edició llatina de Hermogenes Harada (1980), base per a la traducció anglesa oferta a Ramon Llull, a *Contemporary Life*, extreta de *Selected Works of Ramon Llull* (1980) i de *Doctor Illuminatus. A Ramon Llull reader* (1993).

Un altre valor afegit a Ramon Llull, a *Contemporary Life* és, sens dubte, que s'hi hagi inclòs, per cloure l'apartat preliminar del llibre, una reproducció de les dotze belles miniatures —representacions de la vida de Llull— amb què le Myésier va fer il·lustrar el còdex avui conservat a la biblioteca estatal de Karlsruhe, anomenat *Breviculum*.

La singularitat d'aquesta edició de la *Vita Cætanea* és el fet de presentar el text original llatí i la traducció anglesa acarades. La traducció és clara, tot i la seva relativa literalitat, i va acompanyada de nombroses notes a peu de pàgina escrites amb una meticulositat envejable. Així mateix, la disposició tipogràfica del text en facilita tant la lectura com la consulta. El conjunt que en resulta permet que el lector acabi de dibuixar el retrat literari i històric de la figura de Llull que s'intuïa ja a la introducció. Després del text, clouen el volumet dues planes de bibliografia essencial.

Per tot plegat, aquesta nova edició bilingüe —llatina i anglesa— de la *Vita Cætanea* és una notícia òptima no només per al públic no especialitzat, sinó sobretot per al lector anglès, ja que li permet redescobrir o acostar-se a un dels textos més singulars de l'autor mallorquí amb un guiatge segur.

JOANA ÀLVAREZ

TRACTATS, ORDINACIONS, COSTUMARIS I RECEPTARIS

Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós, eds. F. M. Gimeno Blay, D. Gozalbo i J. Trenchs, València: Universitat de València—Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2009.

El Costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès, ed. E. E. Compte, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2009.

Gabriel de Vallseca, *Carta nàutica de Gabriel de Vallseca*, ed. facsímil, a cura de R. J. Pujades i Bataller, Barcelona: Lumen Artis, 2009.

Poesia Jordi de Sant Jordi

José María Micó (trad.)
Barcelona: DVD-Barcino,
2009, 149 pp.

Jordi de Sant Jordi (c 1390–1424), cavaller valencià al servei d'Alfons el Magnànim, fou un dels poetes més destacats i influents del seu temps. Hereu selectiu de la tradició trobadoresca, la seva obra conté elements innovadors, tant en la construcció del discurs amorós com, sobretot, en la mètrica, la versificació i altres aspectes formals. És, sense cap mena de dubte, un clàssic. L'interès dels medievalistes per Jordi de Sant Jordi ha donat nombrosos estudis especialitzats i dues grans edicions crítiques de la seva obra: la primera, modèlica, feta per Martí de Riquer i Lola Badia (Edicions Tres i Quatre, 1984), i la més recent, amb aportacions molt significatives, a cura d'Aniello Fratta (Barcino, 2005). Ara DVD Ediciones i l'Editorial Barcino presenten, per a un públic més ampli, la traducció al castellà de la poesia de Jordi de Sant Jordi a càrrec de José María Micó.

Professor de literatura espanyola i europea de la Universitat Pompeu Fabra, José María Micó té un reconegut prestigi com a

traductor. Ha traduït al castellà l'*Orlando furioso* d'Ariosto (Premio Nacional a la Mejor Traducción 2006 i Premi Diego Valeri) i altres clàssics italians, cosa que va valer-li, l'any 2008, el Premio Nazionale per la Traduzione atorgat pel govern italià. L'any 2004 es publicava la seva traducció al castellà de la poesia d'Ausiàs March (*Páginas del Cancionero*, Pretextos), molt ben acollida per la crítica (vegeu, per exemple, *Mot so razo*, 4, 97–8). A més de filòleg i traductor, José María Micó també és poeta (*La sangre de los fósiles*, de 2005, és el seu darrer llibre de poemes publicat), un dels requisits considerats indispensables per al traductor de poesia.

La traducció poètica en vers és sempre una tasca difícil. Quan sis segles separen el públic a qui s'adreça la traducció dels destinataris del poema original, l'empresa és encara més àrdua. La complexitat conceptual de la poesia de Jordi de Sant Jordi és certament molt menor, per exemple, a la d'Ausiàs March, però no deixa de ser considerable per a un lector modern. A tot això, cal afegir-hi les dificultats que plantegen el virtuosisme formal i l'elocució polida i musical dels seus versos.

El traductor ha optat pel vers sense rima, que afavoreix el trasllat fidel del sentit. Per bé que això pugui fer minvar la musicalitat respecte de l'original, la traducció té mèrits notables, com l'adaptació al castellà de la regularitat mètrica i fins i tot de l'estructura rítmica del vers en alguns casos, juntament amb el trasllat acurat de part dels recursos lèxics i sintàctics del text de partida. En són una petita mostra els versos 13–4 del poema XII, *Enyorament, enuig, dol e desir* (90–1), on destaquen l'equi-

valència del paral·lel *forçat/forçat* del vers 13 i el manteniment de l'estructura sintàctica i sil·làbica del vers 14:

Mas com forsat heu forçat mon voler
Mas, forzado, forcé mi voluntad

e pris comiat de vós, gauig de ma vida
y me partí de vos, luz de mi vida

La qualitat de la versió castellana de Jordi de Sant Jordi es pot observar també en altres detalls, com la traducció d'*esmirle* per *mirlo* dels poemes VI (*D'aver lo nom e lo dret tall d'aymia*, v.26) i IX (*Jus lo front port vostra bella semblança*, v.32):

Sí com l'astors ha dreyta senyoria
Como el azor impone su dominio

dessus lo poc smirle sens comptar
sin excepción sobre el pequeño mirlo

vós etz sus ley com l'estors sus l'esmirle
las superáis como el azor al mirlo

En castellà *esmirle* 'esmerla' és *esmerjón*, com assenyala el traductor al pròleg, «una paraula no muy apta para la lírica ni muy eufónica para la métrica» (12). La traducció d'*esmirle* per *mirlo* 'merla' no hauria estat gaire encertada al segle XV, quan l'art de la caça i la falconeria eren ben conegudes i comparar la superioritat de la dama sobre les altres amb la de l'astor sobre l'esmerla era considerar-la la millor entre les millors: dins del grup selecte d'aus de caça, l'astor, ràpid i poderós, supera de llarg l'esmerla, el més petit dels falcònids; la merla, en canvi, no forma part de les aus nobles, de fet és un ocell insectívor. El traductor, però, té raó quan afirma que *mirlo* conserva la idea original de superioritat i fins i tot la intensifica (12). Aquí s'ha renunciat a la literalitat, però mantenint el sentit, en favor de

la sonoritat, amb el guany afegit de la semblança fonètica amb el terme original.

Un altre exemple reeixit és la balada *Lo cambiador* (poema XVI). A més de la traducció de les monedes, ben explicada al pròleg (12), hi ha l'al·lusió a Na Peix-frit («Cert, ara fetz lo guany de Na Peix-frit», v.21), que en castellà esdevé Mari Andrés («Vuestra ganancia es la de Mari Andrés»). Na Peix-Frit remet al refrany «Fer el negoci de Na Peix-Frit, que el venia a quatre i el comprava a sis». Com que la traducció literal no pot funcionar mai, el traductor ha trobat la solució en el proverbi castellà «La mi Mari Andrés, de treinta reales me los hizo tres».

El volum presenta la versió castellana acarada amb l'original editat per Fratta (2005), que és el text del qual parteix la traducció. Això vol dir que es recullen les novetats importants d'aquesta edició, com ara el sentit d'«estrella» en lloc d'«estella» («[...] plus penétrans que stella» / «[...] más límpido que estrella», IX, v.28) o la lectura de la variant *prat* en lloc de *port* («e lo fons gorch aygua sus prat me par» / «la honda sima me parece un charco», XV, 39). El traductor ha analitzat amb cura tots aquests llocs crítics problemàtics, tal com adverteix al pròleg: «He procurado dar un sentido lógico y cabal a los pasajes oscuros o deturpados que han tenido interpretaciones divergentes, respetando en lo posible las intenciones del autor y las necesidades del lector, porque toda traducción obliga a tomar partido.» (11) Així, per exemple, en un altre d'aquests passatges amb interpretacions divergents («no:m pusch ja tenir pus de re dan», III, v. 39), la traducció segueix el text fixat per Riquer i Badia (1984) («no:m pusch ja tenir, pus d'er enan»):

«No puedo más, pues de ahora en adelante». Són precisions filològiques que contribueixen a la qualitat de la traducció.

S'ha dit moltes vegades que la poesia és intraduïble, que les traduccions o bé potinegen el poema original o bé en creen un de nou. La traducció de Micó, precisa i clara en el sentit, pulcra i àgil en l'elocució, ni malmet el text de partida ni se n'allunya. Hi continuem llegint, en perfectes versos castellans, Sant Jordi (poema IX, *Jus lo front port vostra bella semblança* (*Stramps*), vv. 1–8):

Llevo en la frente vuestra bella estampa / y está mi corazón siempre contento; / de mirar la bellísima figura, / tengo de vuestro rostro ya la huella / y ni la muerte borrará su forma. / Cuando me encuentre fuera de este mundo, / los que lleven mi cuerpo hasta el sepulcro /verán sobre mi rostro vuestra efigie.

MARTA MARFANY

NARRATIVA

Ramon Llull, *Romanç d'Evast e Blaqueria*, eds. A. Soler i J. Santanach, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

Francesc Eiximenis, *Contes et fables*, ed. P. Gifreu, Perpinyà: Éditions de la Mercè, 2009.

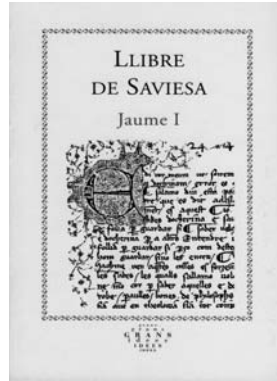
Due «Dits» del XIV seculo. «Dit de la Queue de Renart», «Dit de Fauvain», ed. i trad. M. Lecco, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 2009.

Flamenca: *romanzo occitano del XIII seculo*, ed. R. Manetti, Mòdena: Mucchi, 2008.

C. Rossi, *Marie de France et les érudits de Cantorbéry*, París: Garnier, 2009.

Llibre de saviesa (Llibre de doctrina)

Jaume I

ed. Josep-David Garrido
Valls, València: Tres i Quatre,
2009, 123 pp.

Des que Gabriel Llabrés l'any 1908 va publicar la primera edició impresa del *Llibre de doctrina*, amb motiu del setè centenari del naixement de Jaume I i amb el títol *Llibre de saviesa del rey en Jacme I d'Aragó*, n'havien aparegut dues més, el *Libre de saviesa del rey Don Jaime I*, de l'any 1946, a càrrec de J.M. Castro y Calvo i *El Llibre de doctrina del rei Jaume d'Aragó*, l'edició crítica de J.M. Sola-Solé de l'any 1977. Ara Josep-David Garrido torna a posar en circulació, tot coincidint amb el vuitè centenari del naixement de Jaume I, aquesta traducció de dos textos de la literatura sapiencial àrab, *Kitāb nawādir al-falāsifa wa-l-hukamā' wa-adāb al-mu' alimīn al-qudamā'* ('Llibre d'anècdotes dels filòsofs i dels savis i dels ensenyaments dels mestres antics', conegut en llatí amb el títol de *Secretum secretorum*) de Hunayn Ibn Ishāq i *Kitāb as-siyāsa fī tabdīr as-siyāsa al-ma' arūf bi-sirr-al-asrār* de Yahyà ibn al-Baṭrīq o Pseudo-Aristòtil. El volum es compon d'una introducció de prop de quaranta

pàgines, seguida del *Llibre de doctrina* pròpiament dit —que consta de dos breus pròlegs més catorze capítols, força breus també— i d'un glossari.

Totes les edicions que s'han fet d'aquesta obra —excepte la de J. M. Sola-Solé— l'han titulat *Llibre de saviesa*. Però aquesta expressió solament apareix en el segon pròleg a manera de descripció del contingut quan recomana que hom «esguard aquest llibre de saviea» (52) per poder rebre els favors celestials i terrenals. En canvi, en tres ocasions l'autor usa l'expressió *Llibre de doctrina* per donar títol a l'obra: «Ací comença lo pròleg del *Llibre de doctrina* e diu» (49), «per ço metem nós nom a aquest *Llibre de doctrina*» (52) i «Ací comença lo *Llibre de doctrina*» (52). És evident que el títol que utilitza l'edició de Sola-Solé és el més apropiat. Garrido, tanmateix, justifica l'ús de *Llibre de saviesa* perquè vol mantenir la denominació més coneguda.

El *Llibre de doctrina* comença amb una declaració d'intencions, citant les paraules del savi rei Salomó: «Dedique cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam» (Coh 1, 17a). És a dir, l'autor afirma que es va dedicar a investigar la saviesa i el coneixement, i també la insensatesa i la nicieïsa. Després dels prolegòmens, relaciona tot un seguit d'aforismes que prestigiosos savis de l'antiguitat —com ara Sòcrates, Dionís, Pitàgores o Aristòtil— tenien escrits en els seus segells personals. A continuació el text dóna compte de sis trobades de diversos filòsofs que opinen sobre la sapiència, i com aquesta és vital tant per a l'ànima com per al cos. En acabat reporta les ensenyances de Sòcrates i Aristòtil als seus deixebles i el recull es clou amb «Lo llibre d'orde-

nar lo regne» (78) que Aristòtil adreça a Alexandre i que inclou sis tractats per al regiment dels diferents estaments del regne. El manuscrit de Madrid inclou, a més a més, un exemple de Sòcrates, el capítol «Coses que se deuen esdevenir en los temps qui vendran» (110), una oració per salvar l'ànima i uns consells per mantenir els secrets.

El text que ofereix Garrido no és una edició crítica, tot i que l'editor ha tingut en tot moment presents els dos manuscrits existents: el 921 de la Biblioteca Nacional de Madrid i el M.I.29 del monestir de San Lorenzo del Escorial. Garrido es basa en el manuscrit de Madrid, però té en compte les variants de l'Escorial i en alguns casos hi inclou ambdues lectures, com en els capítols vuitè i desè. Encara que, segons l'editor, en aquesta edició «s'han corregit les errades de lectures de les precedents» (25), i és cert que en alguns casos ha estat així, hi seguim trobant la majoria de males lectures o transcripcions que Jaume Riera i Sans (*Els Marges*, 21, 1981: 111–3) ja havia denunciat en la ressenya de l'edició de Sola-Solé: «ho volc» en lloc de *o volc* i «per a si» en comptes de *per si* (50); també cal llegir *Farfolis* i no «Forfolis» (54); *Peccafores* i no «Petrafores», i *Caneu* no pas «Taneu» (55); *Mitaforius* i no «Nitaforius» (59); *fer* i no «hauer» (68); *Luesa* i no «Hiesa» (69); *parex* i no «patex» (71); *auer* i no «aur» (73); *per ço car yo* no pas «per ço yo» i *E ço* no «Açò» (81); *que no ha mester* i no «que n'ha mester» (83); *que no mengen* i no «que mengem» (88); *poc* no pas «pot» (102), etc. Tampoc no ha resolt les abreviatures correctament i s'ha refiat de la transcripció de Sola-Solé, de la mateixa manera que aquest es va refiar de la de Llabrés i, per tant, seguim trobant abreviatures mal

resoltes: s'hauria de llegir *metaurorum* i no «metauroze» (65); *priuat* i no «prouat» (90), etc. També segueix prenent *sans* per la forma plural (54).

L'aspecte més controvertit d'aquesta obra és l'autoria. Mentre que Garrido defensa, com alguns estudiosos anteriors, que l'autor és Jaume I, altres experts han atribuït l'autoria a Jaume II, nét del Conqueridor. Segons Martí de Riquer, per exemple, el llibre «És un conjunt de màximes destinat a l'educació dels prínceps, potser redactat després de 1295, data que assigna a la 'predicció' del darrer eclipsi» (*Història de la literatura catalana*, dir. M. De Riquer, Ariel, Barcelona, 1993, II, 305) Si això fos cert, faria possible que el responsable de la compilació hagués estat Jaume II però, com admet el propi editor, «resulta concloent el fet que Jaume II no faci cap referència al *Llibre de saviesa* o *de doctrina* en tota la documentació que del seu regnat es conserva i ha estat estudiada» (33). Per altra banda, si consideràvem que les prediccions dels eclipsis lunars i solars que segons el capítol dotzè havien d'ocórrer els anys 1290 i 1295 fossin realment un *terminus ante quem* per a la datació del manuscrit, podríem situar la compilació del llibre en el regnat de Jaume I, o molt a prop.

Quant a la divergència dels manuscrits, Garrido admet que «la primera sensació és que els capítols finals, segons l'ordenament d'aquesta edició, han estat incorporacions tardanes» (45) i que «potser el text de les 'Coses que se deuen esdevenir en lo temps qui vendran' és posterior a la primera redacció del *Llibre de Saviesa*» (31). Però, segons J. Riera i Sans (*Els Marges*, 21, 1981: 112), «no hi ha cap motiu per creure que pertanyen

al *Llibre de doctrina*», ja que no es troben al manuscrit de l'Escorial i en el de Madrid hi ha una columna en blanc que denota que els textos que segueixen no formen part de la mateixa obra. A més, segons Lluís Cifuentes (*La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona; Publicacions Univ. de Barcelona, 2006, 176), el capítol de les prediccions dels eclipsis hauria estat afegit vers 1289 en el manuscrit de Madrid.

Garrido proposa, d'altra banda, que Jaume I hauria rebut educació literària per part de l'orde templer durant la seva estada al castell de Montsó (1214–1217), que, segons Rubió i Balaguer (*Història de la literatura catalana*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984–86, I, 149), ja disposava d'exemplars del *Secretum secretorum* (*Sirr as-sirār*) a la seva biblioteca i, per tant, de petit ja en podia haver tingut algun coneixement. A més a més, creu que l'estil del pròleg del *Llibre de doctrina* i el capítol introductori del *Llibre dels fets* tenen molt en comú, ja que citen textos de Salomó i, en conjunt, pensa que tots dos es complementen perquè un adoctrina a partir de fets dels antics i l'altre amb la vida de l'autor com a model. Sempre segons Garrido, el fet que Jaume I donés a Alfons X de Castella, el seu gendre, els set consells de caire polític que es relacionen en el paràgraf 498 del *Llibre dels fets*, demostra per analogia que és l'autor del *Llibre de doctrina*. L'analogia, però, no acaba de fer el pes, ja que, segons J. Riera i Sans (*Els Marges*, 21, 1981: 112), l'expressió «jo, rei En Jacme d'Aragó» que sembla tan clara «és altament sospitosa de falsificació, per tal com contradiu les normes més elementals de l'etiqueta palatina.»

Per tant, ens trobem davant d'una edició del *Llibre de doctrina* en què creiem caldria millorar la transcripció, admetre que els tres últims capítols no en formen part i potser no assegurar-ne tant taxativament l'autoria. No obstant això, s'ha de reconèixer que aquesta edició és molt atractiva de cara «a la divulgació entre el gran públic» (25), que és la pretensió manifesta del seu editor.

ENRIC TREMPES

Llibre de contemplació **Ramon Llull**

ed. Josep E. Rubio Albarracín.
Barcelona: Barcino, 2009,
382 pp.

Després de les antologies dedicades a Eiximenis i March, la Biblioteca Barcino, creada per difondre els clàssics medievals catalans entre un públic més ampli del que sol accedir a les edicions crítiques, ens ofereix ara la possibilitat de tastar una de les obres més destacades i, al mateix temps, més 'verges' de la immensa producció de Ramon Llull. Josep E. Rubio, especialista en el *Llibre de contemplació*, ja des de l'elaboració de la seva tesi, posa de manifest aquesta paradoxa a la introducció del volum i es lamenta, aprofitant unes paraules de Domínguez Reboiras, que a Catalunya Llull sigui, massa sovint, poc més que un símbol, i que una obra com la que ara s'antologa, considerada per molts no només la millor obra de Llull, sinó una de les més importants de tota la literatura catalana, sigui introbable en la majoria de llibreries del país. Això equivaldria a no poder trobar, posem per cas, el *Quixot* en una llibreria espanyola. La publicació d'aquesta antologia es presenta, doncs, com un primer pas per corregir aquesta situació

anòmla, tot esperant que tard o d'hora aparegui una edició que difongui el text complet. Aquest plantejament funciona molt bé com a *captatio benevolentiae*, però submergeix el lector en una nova paradoxa: la de proposar com a obra fundacional de la literatura i la cultura catalana, per cronologia i per importància, simbòlicament equiparable al *Quixot* o a la *Divina Comèdia*, un text que ha tingut un paper molt poc rellevant en la formació i el desenvolupament de la tradició literària que pretesament encapçala. Només cal fixar-se en l'escàs ressò que la publicació del volum ha suscitat entre els representants en actiu d'aquesta tradició que ocupen les tribunes de la premsa periòdica. En tot cas, les comparacions sempre són odioses, i més quan es volen aplicar a Llull, que en molts aspectes és un cas a part i no s'inscriu en les coordenades habituals de la tradició romànica medieval. D'altra banda, tal com demostren alguns estudis recents, certes etiquetes que encara pesen sobre la seva figura, i que són a la base de les comparacions esmentades, són poc adequades i estan mancades de tota base empírica.

Deixant de banda aquest detall de presentació, cal reconèixer i valorar el mèrit i la gosadia, tant als editors com al curador, de publicar una antologia d'aquestes característiques, certament molt necessària, i que, com Rubio confessa al primer apartat de la introducció, vol servir de guia introductòria no només al *Llibre de contemplació*, sinó a aspectes importants de l'obra i el pensament de Llull. L'objectiu de l'antologia no és oferir cap florilegi més o menys pintoresc del que es pot trobar al llarg dels cinc llibres en què Llull divideix l'obra, sinó donar-ne una imatge global perquè el lector es faci càrrec de la

HAGIOGRAFIA

F. Grioni, *La legenda de santo Stadi*, ed. M. Badas, Roma-Pàdua: Antenore, 2009.

Z. Verlato, *Le Vite di Santi del codice Magliabechiano XXXVIII.110 della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze. Un leggendario volgare trecentesco italiano settentrionale*, Tübingen: Max Niemeyer, 2009.

LÍRICA I DRAMATÚRGIA

M. de Riquer, *Leggere i trovatori*, ed. M. Bonafin, Macerata: EUM, 2009.

L. Borghi Cedrini, *Il trovatore Peire Milo*, Mòdena: Mucchi, 2008.

Ausiàs March, *Gedichte*, ed. A. Fidora, Barcelona: Barcino, 2009.

La lirica romanza del Medioevo. Storia, tradizioni, interpretazioni, ed. F. Brugnolo i F. Gambino, Pàdua: Unipress, 2009.

G. Paradisi, *La Parola e l'Amore. Studi sul Cantico dei Cantici nella tradizione francese medievale*, Roma: Carocci, 2009.

Teatro medievale e drammaturgie contemporanee, ed. S. M. Barillari, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 2009.

unitat i el sentit que conté. Entre tant de material (recordem que l'edició dins les antigues i introbables *Obres originals de Ramon Llull* (ORL) ocupa set gruixuts volums), no era fàcil fer una tria representativa, que proporcionés una imatge fidel de l'obra, ni encertar el grau d'erudició dels materials suplementaris (introducció, notes, apèndixs...), per ajudar el lector, sense que no s'hi perdi ni li entrebanquin la lectura. Des d'aquest punt de vista, Rubio omet encertadament les divagacions innecessàries i se centra en els aspectes que considera més rellevants perquè el lector pugui navegar pel text amb una certa comoditat. Tots els elements que integren l'edició formen un conjunt coherent i ben articulat, i els fragments triats reflecteixen les exposicions que es despleguen en la introducció general i en els davantals que encapçalen cadascun dels cinc llibres que divideixen l'obra de Llull, dels quals se'n resumeix el contingut i es fa una breu recapitulació dels aspectes que convé recordar per llegir el llibre corresponent.

La introducció, que no sobrepassa la trentena de pàgines, consta de sis parts. De la primera ja n'hem parlat una mica al principi. La segona, també breu, tracta del lloc que ocupa el *Llibre de contemplació* en la vida i l'obra de Llull: s'evocuen les circumstàncies en què l'escrigué, al final de la seva etapa de formació, entre 1271 i 1273, i es considera que ja incorpora les línies mestres del seu pensament i les bases de l'Art, el mètode de coneixement que elaborarà posteriorment. En la tercera i la quarta part es donen claus de lectura necessàries per seguir les disquisicions de Llull. En primer lloc, Rubio estudia el procés de construcció d'un mètode o «art» de contemplació en Déu, que és el designi que guia

Llull, i que segons el curador, en realitat és un mètode que està format per diverses arts, totes orientades cap a la famosa primera intenció lul·liana: conèixer, estimar i servir Déu. Aquest objectiu es basteix sobre la suposició fonamental que només es pot contemplar (Déu i la seva obra) d'una manera adequada si es comprèn; i com que Déu és i ha donat una essència a les seves creacions, cal guiar les potències de l'ànima racional en el coneixement de les coses seguint estrictament l'ordre present en la creació, fins arribar al grau més alt de l'escala. Evidentment, només la fe cristiana dóna compte suficientment d'aquestes realitats i, per tant, els infidels, encara que creguin en un Déu únic, només coneixen parcialment l'essència de Déu.

En el quart apartat, s'analitza la relació que Llull estableix entre el llenguatge i la veritat, i en conseqüència quin paper juga la literatura en el pensament del missioner. Rubio destaca la relació ambivalent que Llull manté amb el llenguatge, ja que aquest forma part de la natura sensual de l'home, i com a tal, és inherent a la seva essència i és un pont necessari en el procés d'ascens contemplatiu. Tot i així, en l'ordre de la creació, es troba per sota de l'enteniment, que forma part del món espiritual i, per tant, si no s'ajusta a la veritat que aquest percep, pot esdevenir font d'engany. A més, el llenguatge és sempre ineficax a l'hora de transmetre amb precisió els descobriments de l'enteniment. L'investigador també assenyalava que l'interès de Llull per la veritat del llenguatge, però també per la seva bellesa, fa que les seves facetes de filòsof-lògic i de literat siguin inseparables. Seguint l'estela de Jordi Rubió i Balaguer, conclou que Llull és essencial-

ment un missioner que utilitza la literatura de forma vehicular per transmetre una doctrina, i que considera que la bellesa d'un discurs no es desprèn de la sonoritat o l'articulació dels mots, sinó del grau de fidelitat amb què transmet l'objecte representat.

La cinquena part de la introducció és essencial per poder manejar l'antologia sense perdre's pel laberint de capítols, perquè és on s'explicita l'estructura arquitectònica de l'obra i també la distribució temàtica dels continguts i, per tant, el sentit i l'objectiu de les diferents parts que la componen. L'estructura numericosimbòlica del llibre permet Rubio de comparar-la a altres grans obres de la cultura medieval, com la *Divina comèdia* o *La ciutat de Déu*. En el cas de Llull, la simbologia numèrica és de contingut principalment cristològic. D'altra banda, l'eix central de la distribució temàtica és l'avenç en la configuració del mètode de contemplació, basat en l'ascens de l'intel·lecte de la realitat sensible a la realitat intel·ligible.

La darrera part de la introducció informa que el text base de l'antologia és l'editat al segon volum de les *Obres essencials* de Ramon Llull (Barcelona, Selecta, 1960), el qual al seu torn és una modernització del text establert als volums de les ORL. Rubio ha revisat aquest text tenint en compte els manuscrits A 268 Inf. i D 549 Inf. de la Biblioteca Ambrosiana de Milà, que constitueixen el testimoni més antic del text, i que només van ser parcialment utilitzats per establir el text de les ORL (en apèndix informa de les esmenes que ha introduït). D'altra banda, Rubio comenta alguns aspectes de la selecció, com ara que, amb certes excepcions importants, no reproduïx capítols sencers, però que sí que respecta les ternes de paràgrafs en

què s'estructuren els capítols; o que, i aquest és un encert important, a l'inici de l'antologia, inclou la taula de rúbriques de l'obra (que ocupa gairebé vint planes) perquè el lector es pugui situar sempre que ho vulgui i s'adoni de l'amplitud dels temes tractats al llarg de l'obra. Finalment, l'edició també incorpora un glossari molt útil i una bibliografia selecta.

FRANCESC TOUS

Contes d'amor de Tirant lo Blanc **Joanot Martorell**

ed. **Rafael M. Mérida**
Barcelona: La Magrana, 2009,
269 pp.

Poques obres poden presumir d'un compendi d'històries amoroses tan nombros i amb relats de caire tan divers com el *Tirant lo Blanc*. la gran novel·la cavalleresca del segle xv Aprofitant aquesta diversitat, Rafael M. Mérida ens presenta un recull selecte de quinze «contes d'amor», adreçat als estudiants de secundària, però que també pot servir per introduir el gran públic a aquesta extraordinària novel·la, a través d'una lectura tan plaent

com instructiva. Si ens pensàvem que l'amor a l'Edat Mitjana era concebut purament com un impuls carnal, podem veure gràcies a la tria de Mérida (i de Joanot Martorell, evidentment) que comprèn, en canvi, un ventall molt ampli i variat: des de l'amor que un cavaller com Tirant pot sentir envers el seu senyor rei, passant pel respecte entre cavallers, fins arribar a l'amor (aquest sí, més fàcil de preveure per al lector modern) entre un jove cavaller i una bella dama de la reialesa. Mérida defineix molt bé aquesta diversitat de relacions en el pròleg de la seva antologia i estableix una divisió entre les expressions amoroses verticals, quan impliquen uns «paradigmes jeràrquics de subordinació social», i les horitzontals, quan la relació que es produeix és entre iguals.

Pel que fa al rerefons cultural, Mérida ens comenta quina és la base històrica i literària sobre la qual Martorell basteix els seus relats. Per comprendre'ls no podem passar per alt els ressons trobadorescos, artúrics i tristanians, ni oblidar tampoc els grans clàssics amorosos com Enees i Dido o Píram i Tisbe, que omplen el pensament de l'autor. És per això que aquesta obra és un bon punt de partida per conèixer les grans històries d'amor de la literatura universal, i ens permetrà establir comparacions (que diuen que són odioses, però aquí són molt encertades i interessants) entre les històries antologades i les narracions del passat.

Un altre encert de Mérida ha estat concebre aquest recull com una peça didàctica, sense caure en l'error de pressuposar que tots els seus lectors hauran llegit prèviament el *Tirant lo Blanc* (que, de fet, seria recomanable). El seu recull es pot llegir de ma-

nera totalment independent, com si Martorell hagués volgut parlar exclusivament de les relacions del jove Tirant, passant per alt molts moments de caire més bel·licós. Això no vol dir que aquest context hagi de ser elidit, perquè certament juga un paper crucial a l'època i és necessari per entendre la novel·la, fins i tot els episodis amorosos, en el sentit ampli que comentàvem abans. El coneixement d'aquest context històric permet de fer-ne una lectura més rica i, per tant, paga la pena al lector interessat d'informar-se sobre les relacions de vassallatge, les guerres, les conquestes, els moviments de frontera, els pactes i les estratègies polítiques que es reflecteixen al rerefons de cadascuna de les històries.

Pel que fa a l'adaptació de les quinze històries al català modern, és una bona opció per als lectors que no estan familiaritzats amb la llengua literària del segle xv i referma la voluntat didàctica de Rafael M. Mérida. En aquesta mateixa línia, al final del volum s'inclou un glossari amb els termes que poden haver dificultat la lectura o que mereixen una explicació addicional. Tot aquell, però, que vulgui fer servir aquest volum com a trampolí per llançar-se a la lectura de l'obra de Martorell, podrà situar-hi aquests relats sense dificultat, gràcies al llistat amb les pàgines on apareixen els quinze contes en qüestió, amb referència tant a l'edició clàssica de Martí de Riquer (Barcelona, Ariel, 1979 i 1982) com a la més recent d'Albert Hauf (València, Tirant lo Blanc, 2005).

No podem passar per alt la menció d'algun d'aquests textos que ens han fet veure l'atractiu i el valor del recull, independentment del fet que formin part d'una obra tan genial com

el *Tirant lo Blanc*. Destaquem, per exemple, la primera de les narracions, «La fidelitat de la comtessa i del rei ermità», on un valent comte de Varoïc decideix deixar la família per poder seguir essent el cavaller que havia estat, i arriba a fingir la seva mort perquè la seva muller no pateixi pel seu retorn; el comte tornarà per salvar les seves terres, però l'aïllament al qual s'havia sotmès ha estat més fort que la vida plaent al castell amb la seva muller; malgrat tot, l'amor i la fidelitat es mantindran intactes. Podem trobar-hi, també, peces tan disteses i gracioses com pot ser la de «Madresilva i l'orde dels cavallers de la garrotera», un relat que mostra l'enginy del rei d'Anglaterra en voler posar-se la lligacama d'una dama, que prèviament havia perdut, i convertir aquest símbol en un orde de cavalleria; és un bon exemple, aquest, per mostrar un amor més fraternal entre cavallers i pel regne que no pas un amor 'romàntic', com es pot suposar en ple segle XXI. No podem passar per alt, però, el setè conte del recull, «La malaltia d'amor de Tirant lo Blanc», un conte on, ara sí, topem amb el conegut *amor hereos* medieval, la malaltia d'amor de Tirant i Carmesina, una malaltia compartida pels dos amants que es resseguirà en bona part de la novel·la de Martorell, però que aquí veiem en la fase inicial, un amor no exempt d'enveges i recels. A tot això, hi hem d'afegir el gran respecte que tenen per Tirant tots els reis als quals ret honors, que es pot considerar ben bé un amor recíproc entre vassall i senyor. Per acabar, els que han llegit el *Tirant lo Blanc* recordaran un curiós i molt comentat capítol en el qual la criada Paerdemavida té un somni eròtic; aquest relat s'inclou en novena posició, amb

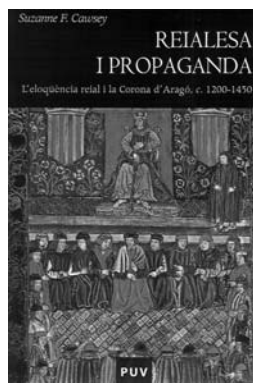
el títol «Les bodes sordes i el somni eròtic de Paerdemavida».

Així doncs, per l'acurada adaptació que es presenta, per la voluntat didàctica que impregna el volum i pel gran encert a l'hora de seleccionar aquests relats, només podem repetir que aquesta recopilació de narracions amoroses pot aportar una nova mirada als lectors del *Tirant* i una bona introducció llaminera per aquells que encara no s'han endinsat en aquesta gran novel·la del XV.

MARIONA VIÑOLAS I SOLÉS

**Reialesa i propaganda.
L'eloqüència reial i la
Corona d'Aragó, c. 1200–
1450**

Suzanne F. Cawsey

**València: Publicacions de
la Universitat de València,
2008, 220 pp.**

A finals del segle XIII i al llarg del XIV apareix a la Corona d'Aragó un tipus d'història, en català, molt diferent de les antigues cròniques llatines fetes en monestirs i mancades d'estil literari que s'havien fet fins aleshores. La culminació d'aquesta nova historiografia ve representada per les

anomenades Quatre Grans Cròniques, que constitueixen, ara sí, autèntiques peces narratives de gran valor creatiu: es tracta del *Llibre dels fets* del rei en Jaume, de la crònica de Bernat Desclot, de la de Ramon Muntaner i de la del rei Pere III el Cerimoniós. Totes quatre historien l'època de plenitud de la Catalunya medieval, que coincideix amb la seva expansió pel Mediterrani. En un primer estadi, aquest nou tipus d'historiografia va conviure amb aquella altra d'erudita, però de mica en mica va anar cobrant major protagonisme i esdevingué una eina eficaç per a l'ensenyament de la moral, la política i l'art militar, i un vehicle propagandístic fabulós.

L'antiga Corona d'Aragó fou al llarg d'aquests segles —els de la seva expansió mediterrània— una autèntica confederació de regnes, una entitat plural i complexa cada cop més gran i difícil de regir en aquesta pluralitat. Malgrat això, els seus monarques, des de Jaume I fins a Martí l'Humà, ho feren amb efectivitat, mercès, entre d'altres, a un sentit ultradesenvolupat de la història, la propaganda i l'eloqüència. «La construcció de la història del segle XIII al XV no fou un procés estàtic. Era una història 'oficial' composta d'acord amb les limitacions ideològiques que havien establert els seus promotors reials» (71). I és que en paraules de Sanç IV de Castella, que Suzanne F. Cawsey ens recorda molt encertadament, «el poder reial consistia en tres coses: la primera era la seva paraula; la segona era la seva ploma; i la tercera, la seva espasa» (43). Això és el que defensa l'autora en aquest llibre que, d'alguna manera, aprofundeix en una vessant de la nostra vella historiografia, els lligams entre la història i la propaganda, que últimament ha comptat

amb valuoses aportacions. Paraula, ploma i espasa són, de fet, els tres elements al voltant dels quals podem imaginar estructurat el discurs d'aquest llibre.

Quant a la paraula, Cawsey recorda que molts miralls de prínceps medievals aconsellaven el futur monarca de ser home de poques paraules, de tal manera que sempre resultava més prudent a qui no dominava la retòrica callar i quedar bé que no obrir la boca i dir alguna inconveniència. Aquest consell, però, no deuria poder-se aplicar als monarques de la Corona d'Aragó, ja que gràcies a un minuciós estudi de l'autora per la rica documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sabem que els nostres vells monarques eren donats als parlaments i als discursos, a les llargues cartes i als relats històrics, i a les actes de les Corts i altres assemblees representatives, on podien fer gala de la seva gran eloqüència i poder de persuasió. La retòrica era una de les parts importants de l'educació dels nostres sobirans durant els seus primers anys, com ho llegim en la *Doctrina pueril* o al *Llibre de meravelles* del beat Ramon Llull. Igualment, l'autora ens fa saber que els monarques occidentals promocionaven especialment les arts de predicació, que sovint cultivaven, potser a causa de la influència dels ordes mendicants en la seva educació. Aquest tarannà fou especialment desenvolupat a casa nostra, on destaquen Jaume I o el seu fill Pere el Gran, tal i com llegim en els llibres de la seva vida. «Però el segle d'or de la predicació reial encara havia d'arribar. Sota el regne de Pere IV i el seu fill Martí, els sermons reials arribarien al seu elaborat apogeu i farien un paper decisiu per al destí de l'imperi aragonès» (95). A l'edat adulta, l'edu-

cació dels reis continuava: «Per a compondre discursos efectius no calia solament el coneixement de la gramàtica, l'estil i l'expressió; també calia un ampli rerefons de lectures de teologia, política i història que subministrés el material per a aquells discursos» (52). És aquí, en l'espai a mig camí de la paraula i la ploma, que Suzanne F. Cawsey aporta el seu granet de sorra a la sempiterna discussió a propòsit de les habilitats del rei en Jaume: era Jaume I *illiteratus*? Significa això que estava mancat de formació intel·lectual?

Pel que fa a la ploma, l'autora ens assabenta que entre els monarques era habitual contractar escrivans que redactessin les memòries del rei, però que en cap cas se'ls en podia considerar els autors. Els reis eren qui «dictaven el contingut, n'establien l'estructura i la interpretació, i en corregien els esborranys» (67). Quant a Jaume I, l'autora no comparteix els dubtes sobre la preparació del rei que sí tenien altres estudiosos com Montoliu o Riera i Sans, i defensa que malgrat ésser possible que el rei en Jaume recorregués als serveis d'un escrivà professional, com feien llavors molts monarques, és indubtable que comptava amb una excel·lent educació en diversos camps del saber, com tots els reis aragonesos d'aquell temps. Per a l'autora, que potser en algun moment fa un abús de la lectura del *Llibre dels fets* per a justificar les seves opinions, un dels punts clau per saber més sobre els coneixements del rei seria esbrinar més detalls de la seva educació a Montsó, a mans dels templers. Ultra aquest inconvenient, però, Cawsey aventura que els possibles coneixements apresos durant aquests anys de joventut haurien estat crucials per, anys després, poder

crear una obra com el *Llibre dels fets*, tenyida de visió profètica i esperit de croada. Precisament aquesta seria la prova definitiva per a l'autora: «L'home que va poder escriure el *Llibre dels fets* era perfectament capaç de compondre els seus propis discursos polítics» (68–9).

La paraula i la ploma precedeixen molts cops durant l'Edat Mitjana l'ús de la força bruta. Però fins i tot en el cas extrem de la lluita, quan no n'hi ha prou amb les paraules i s'ha de fer ús de l'espasa, la retòrica i l'art de la persuasió són presents a l'escenari bèl·lic. Ens referim tot seguit a dos exemples que ens posa l'autora: primerament a les croades, i en segon lloc als duels cavallerescos. «El llenguatge i el pensament de la guerra santa envaeix les cròniques més importants» (160). De la mà també del *Llibre dels fets*, Cawsey ens parla de la retòrica emprada per a la croada i la guerra justa, les *bones obres fetes* en nom de Déu contra els musulmans. Amb el temps, però, la terminologia englobà qualsevol conflicte que tingués a veure amb qüestions de moral cristiana, i no estrictament contra l'Islam. I és d'aquesta manera que en la crònica de Desclot o de Muntaner se'ns parla de la croada francesa contra Catalunya. Quant als duels, estaven estrictament lligats amb la institució de la cavalleria, fortament retoricada i normativitzada, com ho llegim en les lletres de batalla que ens han arribat. Així doncs, l'autora fa ús d'alguns enfrontaments cèlebres, com el de Pere el Gran amb Carles d'Anjou a Bordeus, o posteriorment i en imitació a aquest, el desafiament de Pere III a Jaume d'Urgell, per posar de manifest l'estreta relació entre l'espasa i les lletres. També en les arengues militars i en els

discursos justificatius d'una conquesta. «La guerra era, per tant, un tema principal dels discursos reials, que mostraven actituds cap a la justificació de la guerra i el destí dels qui hi morien, la cavalleria, la defensa i els deures militars dels senyors i dels vassalls» (170).

Els reis de la Corona d'Aragó que precediren Martí I aprenueren a usar hàbilment la història i la retòrica en benefici propi. Estudiaren les cròniques dels seus antecessors i es preocuparen per la manera com la seva pròpia vida arribava als llibres d'història. En definitiva, crearen una mitologia d'estat que els ajudà «no solament a mantenir junts els bregosos súbdits de les seves terres, sinó a dur a terme la Reconquesta i a construir un imperi a la Mediterrània occidental» (193). El llibre de Suzanne F. Cawsey s'encarrega de manera eficaç i competent, atenent tant als textos escrits pels nostres monarques com, i de manera molt més original, als seus discursos, de resseguir la tradició de l'eloqüència reial a la corona catalanoaragonesa al llarg dels anys d'esplendor conqueridora i la seva utilitat política.

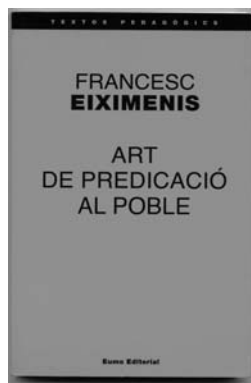
DANIEL GENÍS MAS

RECEPTARIS I CIÈNCIA MEDIÉVALS

Gabriel de Vallseca, *Carta nàutica de Gabriel de Vallseca*, edició facsímil, ed. R. J. Pujades i Bataller, Barcelona: Lumen Artis, 2009.

«Chescune color mulez». *Ricettario anglo-normanno per la preparazione dei colori (Città del vaticano, B. Apost. Romana, Barberiniano Latino 12)*, ed. S. Rapisarda, Catània: Dip. di Filologia Moderna dell'Univ. di Catània, 2009.

Art de predicació al poble Francesc Eiximenis

ed. Xavier Renedo
Vic: Eumo, 2009, 150 pp.

La col·lecció de Textos pedagògics d'Eumo ha tingut l'encert d'editar la traducció catalana de l'únic tractat de Francesc Eiximenis concebut per a aquesta finalitat, contribuint així a divulgar l'obra del menoret gironí d'una manera rigorosa i moderna. L'*Ars prædicandi populo* instrueix els predicadors en l'art d'elaborar i predicar sermons, mitjançant tres capítols dedicats, respectivament, a la finalitat, a la causa eficient i a la forma de la predicació, pauta les condicions del bon predicador i critica les males pràctiques dels predicadors «moderns». Com molt bé demostra Xavier Renedo, responsable d'aquesta edició, aquest interessant tractat sobre la figura del sermó ideal i del predicador modèlic, complementa i amplia les nocions d'homilètica que s'esbossen en els quatre volums de l'ambiciós projecte eiximenià de *Lo Crestià* i en la *Vita Christi*. Per això, al final del volum s'ofereixen, després de la traducció de Renedo, una sèrie de fragments d'aquestes obres que acaben d'il·lustrar el pensament del menoret sobre la predicació i els recursos per dur-la a terme.

Per estructurar el contingut d'aquest manual, Eiximenis parteix del model de les causes aristotèliques i hi recorre cada vegada que ha de dividir la matèria exposada. En els dos primers capítols (els més breus) defineix les tres finalitats de la predicació (la glòria de Déu, la salut del poble i la salvació i premi pels mèrits del bon predicador) i adverteix de les conseqüències funestes de predicar sense perseguir aquests objectius. Insisteix, per tant, en les virtuts que ha de tenir el missatger de la paraula de Déu, la causa eficient de la predicació.

El gruix de l'obra se centra en el tercer capítol, on el menoret divideix en set parts la forma de la predicació. Les qualitats que ha de tenir un bon sermó (brevetat, fervor, pausa, devoció, moral, prudència i ordre) s'exposen amb el recurs de l'oposició, per ensenyar a destriar allò correcte d'allò condemnable, que rep el càstig diví. És important precisar que les contínues al·lusions i crítiques a la mala predicació es distingeixen sovint per un canvi d'estil, amb exclamacions i preguntes retòriques que reforcen la ignomínia dels predicadors vanitosos i sacrílegs. La prudència i l'ordre són els apartats més extensos, en què el menoret analitza i recomana de fer atenció a l'adequació a l'auditori i al calendari, a la tria del contingut del sermó, a la preparació i la posada en escena, a l'estil, la discreció, els recursos, l'estructura, els sistemes mnemotècnics i el desenvolupament del material apte per a la predicació. Clou el manual amb l'explicació de la introducció, la introducció del tema i la divisió, les tres parts en què s'ha d'estructurar qualsevol sermó que vulgui ensenyar al poble el camí per guanyar la salvació eterna. Seguint els seus

propis consells, Francesc Eiximenis teixeix un discurs clar i ordenat, on les qüestions més importants es repeteixen al llarg del capítol per mostrar que són fonamentals en més d'un aspecte; així doncs, ens explica que ser prudent vol dir també no fer-se pesat amb sermons llargs, predicar pausadament i crear sermons ben ordenats. D'aquesta manera, aconseguen el propòsit exposat al pròleg amb una obra breu, concisa, comprensible i útil.

La traducció del tractat va precedida d'un quadre cronològic, elaborat per Pere Solà, amb la voluntat de servir d'introducció al profà en la matèria, i on se superposen les dades biogràfiques de Francesc Eiximenis amb els esdeveniments més importants de l'època en un context català i europeu, per ajudar a situar l'*Art de predicació* dins la producció eiximeniana. Enumera fets i conceptes que es desenvolupen a l'estudi posterior i explica el posicionament ideològic 'mesurat' del menoret relacionat amb les dades biogràfiques que el justifiquen. També li atribueix l'obra *De triplici statu mundi* i afirma que poc abans de morir fou bisbe d'Elna, esmentant la documentació que així ho fa creure. Malgrat la claredat amb què es formula aquesta informació, la presentació superposada pot dificultar la lectura del contingut per al lector neòfit, ja que no s'estableix una relació argumentada amb la matèria del tractat i l'estudi no recull totes les dades presentades en el quadre. Segueix una bibliografia d'antologies i obres editades d'Eiximenis, i una selecció d'estudis bàsics sobre la seva producció i el seu pensament.

L'estudi de Xavier Renedo que precedeix la traducció analitza minuciosament el sentit i la interpretació de l'*Art de predicació*

al poble, tot establint la relació amb la resta de textos eiximenians, les retòriques clàssiques i medievals, les connexions amb altres predicadors i els estudis sobre els termes i conceptes emprats en aquest manual de bona predicació. Destaca la importància de la difusió de la seva obra i la quantitat de manuscrits, traduccions i edicions impreses que així ho indiquen. També ens adverteix de la peculiaritat que representa el fet d'ensenyar com s'havien de fer els sermons per al poble, ben diferents dels erudits sermons universitaris. Trobem a continuació una anàlisi de cadascuna de les parts del tractat, mitjançant una sèrie d'apartats monogràfics: *Un model de predicador*, *L'estructura del sermó*, *El comentari del tema*, *La divisió del tema*, *La «dilatació» del sermó* (equivalent a l'*amplificació* de les retòriques medievals), *La memòria del predicador modern* i *La memòria dels fets*. Hi destaquen, en diversos punts, les connexions d'Eiximenis amb Vicent Ferrer i Bernardí de Siena, pel que fa a les virtuts que ha de tenir el bon predicador (i la figura oposada del mal predicador), el tipus de formació necessària per entendre i usar els mètodes de l'homilètica, i l'ús de les Escriptures com a única font.

En comptes de resseguir l'ordre del tractat a l'hora d'analitzar-lo, amb aquesta sèrie de petits assajos Renedo proposa una lectura des de la perspectiva de la construcció d'un sermó, per assimilar-ne la complexitat i el rigor dels elements constituents. La ràpida visió sobre la predicació cristiana li serveix per marcar les diferències entre els predicadors antics i moderns. Destaca el simil de l'arbre usat en les retòriques medievals per exemplificar l'estructura d'un sermó i connecta el tractat d'Ei-

ximenis amb els estudis universitaris i l'escolàstica, tot explicant els deu models d'introducció que s'hi exposen i, també, la seva aplicació a les obres literàries medievals. Per entendre millor la terminologia emprada, descriu la complexitat de les disputes i les distincions en relació amb l'homilètica, i els tres tipus de sil·logisme que proposa el menoret amb la finalitat d'adequar-se a l'auditori. També observa com Eiximenis simplifica el mètode escolàstic i prescindeix de la divisió per concentrar-se en el comentari del tema. Pren exemples de Martín de Córdoba i altres arts medievals i destaca la 'frivolitat' eiximeniana a l'hora d'afegir sentències de filòsofs per desenvolupar el sermó.

La part més àmplia de l'estudi (com també ho era del tractat) són els apartats sisè i setè dedicats a la memòria. Renedo remarca el llegat clàssic d'Aristòtil i Ciceró, als quals també fa referència Eiximenis, i comenta les diverses maneres de fixar els conceptes mitjançant imatges i llocs, tot precisant l'ús terminològic que en fa el menoret, que procura defugir el terme 'imatge' substituint-lo per 'similitud' o 'figura'. Basant-se en les anàlisis de K. Rivers i P. M. Càtedra sobre el tractament de la memòria artificial en els clàssics i la simplificació que en fan els autors medievals, Renedo explica els sistemes i les recomanacions proposades pel menoret i comprova que no s'allunyen gaire del que marca la tradició (malgrat que n'ometi les imatges agents, fet que considera una originalitat). També argumenta la preeminència de la memòria dels fets sobre la de les paraules, ja existent en la *Retòrica a Herenni pseudociceroniana* i en la *Institució Oratòria* de Quintil·lià. Renedo es lamenta que el manuscrit no vagi acom-

panyat de cap il·lustració que il·lumini la constitució d'aquestes dues regles, però ens proposa els gravats del *Congestiorum artificiosae memoriae* de Joan Romberch per veure la representació d'un model d'aquestes característiques i comprendre la raó per la qual Eiximenis simplifica la regla més complexa. Pel que fa a la memòria artificial, el manual presenta sis sistemes, que Renedo classifica en mòbils i estàtics i exemplifica amb paral·lels amb el llenguatge informàtic actual, tot mostrant que el darrer sistema no és altra cosa que la combinació dels cinc anteriors aplicat al capítol 807 del *Dotzè del Crestià*. Així podem entendre la finalitat mnemotècnica de la decoració dels llibres, fixada pel mateix Eiximenis per a la còpia dels seus sermons. Finalment Renedo esmenta uns afegits curiosos que tanquen l'apartat dedicat als sistemes mnemotècnics: dos sistemes més, un basat en la formació d'acròstics i l'altre una aplicació del mètode de les cobles capcaudades i capfinides trobadoresques, i dos consells, un de caràcter mèdic i l'altre d'esperit franciscà, referents a les medicines que potencien l'ús de la memòria i la «pràctica devota i insistent de l'oració».

Al darrer apartat de l'estudi introductori, el *Punt final*, Renedo proposa datar l'*Ars prædicandi populo* a l'estiu de 1377, abans del Cisma d'Occident; aquest manual es convertiria, doncs, si no en la primera, en una de les primeres obres d'Eiximenis. Comenta també que no s'ha inclòs l'últim capítol de l'edició llatina (la del pare Martí, del 1919) perquè és d'autoria dubtosa, adduint que segurament es tracta d'un afegit de copista. Per acabar, es presenten les fonts utilitzades en els textos que complementen l'edició: les *Normes i exemples*

sobre la predicació, traduïdes per Enric Tremps, que ha procurat ésser fidel al sentit dels textos originals, encara que introdueixi, però, algun canvi a la peculiar sintaxi eiximeniana. Les anotacions a la traducció estableixen la relació de l'*Art de la predicació al poble* amb l'extensa obra d'Eiximenis, localitzen les citacions (ja siguin paràfrasis, exemples, proverbis o les peculiars atribucions errònies eiximenianes o de la tradició), remetent a la bibliografia que ha estudiat el tema i clarifiquen conceptes complexos. Pel valor de l'edició en català d'aquesta obra poc coneguda, la qualitat de la traducció i l'erudició de l'estudi i els comentaris, aquest volum posa a l'abast dels lectors interessats en la història de la pedagogia o en l'obra d'Eiximenis una petita joia, que serà també una eina imprescindible per als estudiosos de l'obra del menoret gironí.

GEMMA CLARISSÓ

IMAGINARI I REPRESENTACIONS

L'Edat Mitjana en el cinema i en la novel·la històrica, Alacant: IIFV, 2009.

Utopies i alternatives de vida a l'Edat Mitjana: reunió científica, ed. F. Sabaté i M. Pedrol, Lleida: Pagès, 2009.

LLENGÜES I TRADUCCIÓ A L'EDAT MITJANA

C. Kappler i S. Thiolier-Méjean, *Le plurilinguisme au Moyen Âge (Orient-Occident)*, París: L'Harmattan, 2009.

M. Maulu, *Tradurre nel Medioevo: il ms. esc. h-1-13, Bologna*: Pàtron, 2009.

La voix occitane, Bordeus: Presses Univ. de Bordeaux, 2009.

Los Trionfi de Petrarca comentados en catalán: una edición de los manuscritos 534 de la Biblioteca Nacional de París y del Ateneu de Barcelona

ed. Roxana Recio
Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009,
780 pp.

La publicació de l'edició de la traducció catalana del comentari de Bernardo Illicino als *Trionfi* de Petrarca representa, per als que ens dediquem a aquest tema i per a la comunitat científica en general, tot un esdeveniment. Finalment, després de llargs anys d'espera, disposem d'una edició moderna d'aquesta traducció, tan interessant per a l'estudi de la penetració del mestratge petrarquista a les terres catalanes i, tanmateix, tan sovint oblidada i poc o mal coneguda pels estudiosos. La present edició contribuirà, certament, al seu rescat, ja que una de les raons d'aquest oblit ha estat, sens dubte, la falta d'una edició crítica i la consegüent inaccessibilitat del text, que es conserva dividit entre París i Barcelona.

La redacció d'una ressenya, tanmateix, exigeix als autors una certa dosi d'esperit crític.

Així, si d'una banda han de saber lloar els mèrits dels treballs de què s'ocupen, de l'altra han de saber-ne criticar els eventuais defectes, sobretot aquells que, perquè són menys evidents, resulten més insidiosos.

Un dels problemes més palesos d'aquest volum és l'absència d'una bona introducció: que la feina no es pot quantificar en nombre de pàgines és una obvietat, però no deixa de sobtar que una edició com aquesta, de gairebé 800 pàgines, només en dediqui 15 a la introducció, bibliografia inclosa. Es troba a faltar, a més a més, un estudi lingüístic: l'única referència al tema de la llengua de la traducció ocupa quatre línies, on l'únic que se'ns diu és que la nota del segle XIX que apareix al llom del manuscrit, *Petrarcha comentat en Valencia*, es pot interpretar com València (la ciutat), o valencià (la llengua), atès que la paraula «'Valencia' ... està escrita sin acento». Tractant-se d'un text molt extens, on apareixen un nombre elevadíssim de personatges, tant històrics com mitològics, a més d'indrets, batalles i esdeveniments, es troba també a faltar, sens dubte, un índex de noms i llocs. Pel que fa a les citacions, finalment, tampoc no seria sobrer un aparat de fonts: tot i que sovint llicino registra la seva provinença, normalment es tracta d'indicacions genèriques, que no van més enllà del llibre o del capítol.

El problema més greu que presenta el volum ressenyat, però, és la identificació del model italià de la traducció, ja que es tracta d'un assumpte de caire metodològic. L'autora ens diu a la introducció que, en casos d'errors de traducció, siguin paraules o bé oracions especialment difícils, recorre a l'original de llicino, que ella identifica, sense expli-

car perquè (transgredeix així un dels principis filològics), amb l'incunable «publicado en Venecia en 1475». Ara bé, no tan sols el primer incunable no és venecià, sinó bolonyès, sinó que a més a més, des de fa alguns anys, sabem que el model del comentari sobre el qual l'anònim traductor va treballar no és aquest, sinó la segona edició, aquesta sí veneciana, de 1478 (L. Francalanci, «Il commento di Bernardo llicino ai 'Triumph' di Petrarca e la sua diffusione europea: alcune questioni di metodo», *Studi di Filologia Italiana*, 64, 2006, 143–54). Això vol dir, naturalment, que moltes d'aquelles divergències que ella identifica com a errors de traducció, no necessàriament ho són, sinó que en molts casos provenen directament d'un model diferent respecte al que ella utilitza.

Un dels exemples més evidents de tot això es troba al principi del *Triumphus Famæ*, precisament un dels llocs on els textos del dos incunables divergeixen més. Tot i que aquest no és, evidentment, el context més adient per repassar la complicada història textual dels *Trionfi*, convindrà tanmateix repassar-ne alguns dels punts més significatius per poder entendre millor el nucli de la qüestió. Primer de tot hem de tenir present que a la mort de Petrarca els *Trionfi* encara no havien rebut una organització definitiva per part de l'autor: això significa que fins a principi del segle XVI, quan Bembo, amb l'ajuda d'alguns autògrafs petrarquescos, va establir un text 'fiable' del poema, tots els comentaristes, abans d'emprendre la seva tasca exegetica, havien de preparar la pròpia edició del text sobre la qual poder treballar. Pel que fa a llicino, sabem que aquesta feina editorial passà per dues fases di-

ferents: en la primera, recollida en l'incunable bolonyès de 1475, el Triomf de la Fama només té 3 capítols, el primer dels quals és el resultat d'una fusió entre dos fragments, avui coneguts com TF1a (vv. 1–22) i TFI (vv. 22–130); en la segona, recollida a l'incunable venecià de 1478, el mateix Triomf ja té 4 capítols, els primer dels quals és el TF1a (vv. 1–163) i el segon el TFI (vv. 1–130). El comentari, naturalment, segueix els versos del poema, així que els dos incunables, pel que fa al primer capítol del Triomf de la Fama, presenten dos textos bastant diferents. L'editora, pel que es desprèn de les anotacions al text, o bé no està al corrent d'aquesta situació, o bé la passa per alt: a la p. 391, n 35, per exemple, ens diu que «La introducció a los siguientes versos es totalmente diferente en el texto italiano: *era vo dapoi alchuni altri exempli li quali contenuti nel presente capitolo sotto brevità trascorremo [...]*». En realitat, resulta «totalment diferent» només si comparem el text de la traducció catalana («Eren après alguns altres. On diu [...]») amb l'incunable bolonyès de 1475, ja que si el comparem amb el text de Venècia 1478 («Erano dipoi alchuni altri. Onde dice [...]»), allò que observem és una correspondència absoluta. En altres casos, potser menys clamorosos però igualment significatius, l'autora atribueix errors i llacunes a la intervenció del copista, sense adonar-se'n que en realitat el copista treballa sobre un model diferent. Així, a la p. 579, n 842, considera el català «en annualment» com un «error por *manualment*»: ara bé, certament es tracta d'un error, però no és a causa del copista sinó de l'italià «in annualmente» que trobem en el text de l'incunable venecià de 1478 i que el

traductor/copista respecta fidelment. Més endavant, a la p. 583, n. 863, l'editora explica que el fragment «Per tantes donchs excel·lents calitats en Zoroastro contengudes és estat convenient micer Francesch dient ara hon resten aquells que feren lo mal govern...» presenta una omissió respecte al text italià (es refereix a l'incunable Bolonya 1475), «pues el copista salta a la siguiente mención del autor: [...] it. '...e stato conveniente lui anchora fia stato dal poeta annumerato nel triumpho di fama. Sogiunge appresso M.F. diciendo hor dove rimangano...'». Comparant el fragment en qüestió amb el text de l'incunable veneciana de 1478, «Per tante adunque eccellente qualità in Zoroastro contenute è stato conveniente messer Francesco dicendo or dove rimangano coloro e quali feceron il male governo...», podem observar que no es tracta en absolut d'una omissió per part del copista, sinó que ens trobem al davant, un cop més, d'un altre model.

A tall de conclusió, podríem dir que si d'una banda s'ha de reconèixer al present volum i a la seva autora el mèrit, indiscutible, d'oferir per primer cop una edició moderna d'un text fins ara massa poc conegut i d'obrir així el camí per a futurs aprofundiments, de l'altra no es pot deixar de posar en guàrdia el lector envers una edició que, a causa d'alguns problemes de fons d'una certa entitat, no resulta del tot fiable.

LEONARDO FRANCALANCI

